

BEDİUZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN KIZIL İCÂZ ŞERHİ ÜZERİNE YAZILAN TALİKAT ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF BEDİUZZAMAN SAİD
NURSÎ'S COMMENTS TO NURSES ABOUT THE
KIZIL IJAZ

**Mehmet Salih
GEÇİT**

Prof. Dr.
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Kelam Anabilim Dalı,
ORCID: 0000-0001-7212-2291,
msgecit@agri.edu.com

CİLT: 1 SAYI: 2
Araştırma

MAKALE GELİŞ TARİHİ
21 Kasım 2022

MAKALE KABUL TARİHİ
17 Aralık 2022

YAYINLANMA TARİHİ
31 Aralık 2022

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'NİN KIZIL İCÂZ ŞERHİ ÜZERİNE YAZILAN TALİKAT ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

ÖZ.

Mantık ilmiyle ilgili birçok eser yazılmıştır. Bu eserler asırlar boyunca okunmuş ve okutulmuş, diğer İslâmî İlimlerin gelişmesinde katkıları olmuştur. Bunlardan birisi de son asır alimlerinden olan Bediüzzaman Said Nursi'nin “*Kızıl İcâz*” adlı eseridir. Bediüzzaman'ın bu eseri İmâm Abdurrahman el-Ahderî'nin “*es-Süllem fi İlmi'l-Mantık*” adlı kitabı “üzerine yazdığı şerh kitabıdır. O'nun bu şerh çalışması anlaşılması zor bir çalışma olarak bilindiğinden daha fazla istifade edilir hale getirilmesi amacıyla kardeşi Molla Abdülmecid Nursi ve Molla Sadreddin Yüksel tarafından üzerine ta'likât adıyla yazılan bazı açıklama ve ilavelerle dah anlaşılır hale getirilmiştir. Molla Muhammed Nezîr et-Tûrî el-Halîlî *Kızıl İcâz*'ı Molla Muhammed Zahid el-Malazgirdî de *Kızıl İcâz* ile Abdülmecid Nursi'nin ta'likâtlarını yayınlamışlardır. Daha sonra Molla Musa Celâlî bu ta'likâtları bir araya getirip kendisi de birtakım ta'likler ekleyerek yeni bir kitap yazmıştır. Böylece hem Ahderî'nin “*Süllem*” ve Said Nursi'nin “*Kızıl İcâz*” kitaplarının rahat ve kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamış, hem de Molla Abdülmecid Nursi ile Molla Sadreddin Yüksel'in Ta'likât'ını bir araya getirip kendisi de ta'likât yazmakla bu kitapların normal seviyede Arapça bilen ve mantık ilmi konusunda bilgisi olan herkesçe istifade edilir olmasını sağlamıştır. Nitekim Molla Musa Celâlî'nin bu eserinin yayınlanmasından sonra Niyazî Beki ve Ahmet Akgündüz tarafından iki adet *Kızıl İcâz* tercümesi de yapılmıştır. Bu da söz konusu eserin önemli bir eser olduğunu ve ilim dünyasında tanınıp kullanılması gereken bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu nedenle elinizdeki makalede Bediüzzaman Said Nursi'nin “*Kızıl İcâz*” adlı eseri üzerinde yapılan çalışmalar ele alınarak tanıtılacaktır. Böylece akademik çevrelerde hak ettiği değeri bulması konusunda bir nebze katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mantık, Süllem, Kızıl İcâz, Ta'likât, Bediüzzaman.*

AN OVERVIEW OF BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'S COMMENTS TO NURSES ABOUT THE KIZIL İJAZ

SUMMARY

Bediuzzaman Said Nursi's book “*Kızıl İjaz*” is the commentary on Imam Abdurrahman al-Ahderî's book “*es-Süllem fi İlmi'l-Mantık*”. On this commentary written by Bediuzzaman, his brother Molla Abdülmecid Nursi and Molla Sadreddin Yüksel made some explanations and additions under the name of the comment. Later, Molla Musa Celali wrote a new book by bringing these tales together and adding some comments by himself. Thus, and he provided both Ahderî's “*Süllem*” and Said Nursi's “*Kızıl İjaz*” books to be understood comfortably and easily. It has made it possible to benefit from everyone who knows Arabic at a level and has knowledge of the science

of logic. As a matter of fact, after the publication of this work of Molla Musa Celâî, several translations of “Kızıl İjaz” were made. This shows that the work in question is an important work. For this reason, in our article, we will discuss the studies on Bediuzzaman Said Nursi's “Kızıl İjaz”.

Keywords: *Logic, Sullem, Kizil Ijaz, Comments, Bediuzzaman.*

GİRİŞ: Müslüman Âlimlerin Mantık İlimine Katkısı

İslâm dünyasında mantık ilminin geçirdiği uzun ve zengin bir bilimsel süreç vardır. Bu süreç içerisinde İbn Salah (ö. 643/1245), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), ve İmam Suyûtî (ö. 911/1505) gibi mantık ilmine karşı çıkanların yanında bir de İmâm Gazzâlî, Fahreddîn Râzî, Taftazânî gibi mantık ilmini bilmeyenin ilmine itibar edilmez düşüncesini savunanlar vardı.¹ Neticede mantık ilmi İslâm dünyasında kabul görüp, medreselerde resmî müfredata bir ders maddesi olarak geçtiği gibi, İslâmî ilimlerden olan tefsir, hadis, kelâm, fıkıh usûlü, hadis usûlü gibi ilimlerde de esas alınan bir bilim dalı olmuştur. Öyle ki Kur'an ayetlerinin tefsirinde ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e ait hadislerin şerhinde mantık kuralları büyük bir katkı ve etki sunmuştur. Buna göre Ahderî'ye gelmeden evvel mantık ilmi konusunda Abdullah b. el-Mukaffa (ö. 723-729) Aristoteles'in *Kategoriler*'ini, *Perermeneias*'ını, *I. Analitikleri* ve Porphyrios'un *Eisagoge (İsagûcî)*'sini Pehlevî çevirilerden Arapça'ya nakletmiştir. Huneyn b. İshak (809-873) Hıristiyan bir Arap olarak bazı çevirileri yapmıştır. Yine onun oğlu İshak b. Huneyn (?-911) babasının yolunu takip ederek *İsagûcî* de dahil olmak üzere bütün mantık külliyyatını Arapça'ya tercüme etmiştir. Ebu Yusuf Ya'kûb el-Kindî (ö.873) ilk Müslüman filozof olarak bilindiği gibi, *İsagûcî* ve *Oragon*'un bazı kısımlarını tercüme ve şerh etmiş, yaklaşık 200 kitap yazmıştır. Bu silsilenin bir devamı olarak Fârâbî (870-950) de İslâm düşüncesinin olgunluk dönemi olarak nitelenen onuncu yüzyılda felsefede olduğu gibi mantık ilminde de zirve noktasını yakalayıp seleflerinin müphem bıraktığı meseleleri kesin bir sonuca ulaştırmış, kendisinden önceki filozofların ve mantıkçıların anlayamadığı bazı konuları açıklığa kavuşturmuş, böylece İslâm dünyasında Meşşâî felsefeyi sistemleştirmiştir. Bu çalışmaları arasında mantık ilmini bir bütünlük içerisinde sunmayı başarmıştır. Ondan sonra da İbn Sinâ (980-1037) mantık ilmini yeniden ele alıp tarif etmiş, mantık ilminin ilke ve prensiplerini sağlamlaştırmış, mantık yasalarını sistematize etmiş ve onu bir tertip ve düzen içerisinde müstakil bir bilim olma yolunun son merhalesine kavuşturmuştur. İbn Sina, Porphyrios'un *İsagoji*'si dahil Aristoteles'in bütün mantık kitaplarını tetkik ve tahlil etmiştir. Bu çerçevede *Şîfa*, *Necât*, *İşârât* adlı eserlerini yazarak mantık ilmini çok ileri bir safhaya getirmiştir. Onunla Gazzâlî arasındaki dönem de mantık ilmine karşı birtakım muhalefetler gösterilmişse de Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin "*Mi'yâru'l-İlim*" ve "*Mihakku'n-Nazar*" adlı eserleri ile diğer eserlerinde mantık ilmini savunması ve medrese müfredatına alması, hatta ilimler tasnifinde mantık ilmine de yer vermesi neticesin-

1 - Bkz. Khaled Rouayheb. "Sünnî Müslüman Âlimlerin Mantık İlimi Karşısındaki Tavrıları (1500-1800)". çev. Sacide Ataş, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 1 (2019): 118-139. Bu makalenin isminden sanki tüm Sünnî alimlerin mantık karşıtı olduğu anlaşılıyorsa da esasında mantık ilminin resmî müfredata girmesini sağlayan ve asırlar boyunca ders olarak okutan Sünnî alimlerin sayısı kahir ekseriyettedir. Bu nedenle makalenin isminin "Bazı Sünnî Alimlerin..." şeklinde tashih edilmesi gerekmektedir. Zaten yazar da makalesinde böyle bir iddia ortaya koyan İgnaz Goldziher'i reddetmek için bu makaleyi yazmış olup bu çalışmasında "Bu makalede, Goldziher'in son dönem literatürde oldukça yankı bulmuş olan on üçüncü ve on dördüncü yüzyıldan itibaren Sünnî Müslüman âlimlerin git gide mantık gibi akli ilimlere düşman oldukları yönündeki görüşünü tartışacak; altıncı, yedinci ve sekizinci yüzyıldaki fetvalar ve tartışmalar üzerinden bu görüşün ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Mağrib, Mısır ve Türkiye'deki âlimler arasındaki yaygın kanaat, mantık ilminin caiz olmasının da ötesinde mantıkla ilgilenmenin müstehap, hatta farz-i kifâye olduğu yönündeydi. Her ne kadar o dönemde, Kâdizâdeliller gibi aykırı sesler bulunsa da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Selefiyye akımının ortaya çıkışına kadar Sünnî âlimler arasında ana akım bu gibi görünmektedir." diyerek böyle bir yanlış anlaşılmaya sebep olan Goldziher'in bu iddiasının tahriri olduğunu ispat etmektedir.

de İslâm dünyasında mantık ilmine yönelik teveccüh büyümüş ve neticede incelemeye çalıştığımız eserlerin yazılmasında büyük etkide bulunmuştur.²

Gazzâlî sonrasında Fahreddin er-Râzî (ö. 1209), Ebherî (ö. 1265), et-Tûsî (ö. 1273), Kazvinî (ö. 1276), Kâdî Sirâddîn el-Ûrmevî (ö. 1283), Sa'duddîn et-Taftâzânî (ö. 1390), Seyyid Şerîf Cürcânî (1413) ve Fenârî (1430) gibi alimler mantık ilminin gelişmesinde ve müslüman alimler arasında benimsenmesinde büyük katkıda bulundular. Gerçi süreç içerisinde İbn Teymiyye (1268-1328) “*er-Reddu alâ'l-Mantikiyyîn*” adlı eserini ve İmâm Celâluddîn Suyûtî (ö. 1505) “*Tahrîmu'l-İştîğal bi'l-Mantık*” adlı eserlerini yazdıkları gibi İbn Salah (ö. 1245), Nevevî (ö. 1277), İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 1350) gibi bazı alimler mantık ilmi karşısında bazı eserler yazmış olsalar da ilerleyen yıllarda İslâm dünyasında büyük filozoflar ve mantıkçılar zuhur etmiştir. Bu çerçevede Sîrâcu'd-Dîn el-Ebherî (ö. 1264)'nin *İsagojî*'si, Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvîni (ö. 1276)'nin “*eş-Şemsiyye fî Kavâidi'l-Mantikiyye*”, Selçuklular devrinde Kâdî Sirâceddîn Urmevî'nin “*Beyânu'l-Hak*” ve “*Metâlibu'l-Envâr*”, Timurlenk döneminde Taftazânî (ö. 1390) ve Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 1413)'nin eserleri, Osmanlı döneminde Taşkoprözade Ahmed Efendi'nin *Mevzuatu'l-Ulum*, Molla Fenârî (ö. 1430)'nin “*Şerhu İsagojî*”si yazılmıştır. Bütün bu tecrübelerden sonra Abdurrahman el-Ahderî'nin “*Süllem*” adlı manzum mantık kitabı İslâm dünyasında kabul gören mantık kitapları arasında yerini bulmuştur.³

Bediüzzaman Said Nursî'nin yazdığı *Kızıl İcâz* da bu mantık eserlerinin ortak tecrübesinden doğan ve onları sonraki nesillere manzum bir şekilde aktaran “*es-Süllemu'l-Munavrak*” isimli kitabın üzerinde yazılmış bir ta'lik çalışmasıdır. Eseri tanıtmak için evvela birkaç kitabı tanıtmak gerekmektedir. Zira çalışmamızın konusu olan bu Talikat çalışması, daha önceki alimler tarafından birbirini üzerine yazılmış ta'lik, şerh ve haşiyelerin hepsiyle ilgili bir çalışmadır. Ancak öncelikle Arabî ilimlerde eser te'lifi ile ilgili olarak sürekli karşılaştığımız metin, şerh, hâşiye, ta'lik kavramlarını gözden geçirmek gerekmektedir.

1. KELİME VE KAVRAMLAR

1.1. Metin:

Metin (المُتْنُ) Arapça'da (m-t-n/ م ت ن) kökünden türemiş bir mastardır. Müzekker (المتن) ve müennes (المتنة) olarak da kullanılmakla birlikte müzekker sigası daha meşhur olmuştur. Çoğulu “*mütûn*: مُتُون” ve “*mitân*: مَيْتَان” şeklindedir.⁴ Sözlük anlamı itibarıyla bir şeyin sert olan sırtı demektir. Bir başka anlamıyla bir şeyin görünen tarafı demektir. Aynı şekilde cilt, sırt, kuvvet, dayanıklı şey, sağlam eşya, yüz, tepe gibi anlamına da gelir. Örneğin bir dağın tepesine metin denildiği gibi,

2 - Necip Taylan, *Mantık Tarihçesi, Problemleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 40-50; Hasan Küçük, *İslâm'da ve Batı'da Mantık*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 23-38.

3 - Özetle aktardığımız bu tarihî süreç hakkında fazla bilgi için bkz. Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986, s. V-VII; Necip Taylan, *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 61-82; Ruhattin Yazoğlu-Tuncay İmamoğlu, *Klasik Mantık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24-25.

4 - Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, Tahk. Abdulhamîd Hendâvî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 2003, 4/118.

bir arazinin üst yüzüne yani sathına da metin denilir.⁵ Kur'an'da fiil ve mastar şeklinde geçme-
mekle birlikte “*feil*: فَعِيل” vezninde üç yerde “*metîn*: مَتِين” şeklinde geçmektedir.⁶ Her üç kelimedede
de “çetin, sağlam, üstün” anlamlarında kullanılmıştır.⁷ Bu âyetlerde “*sağlam ve çetin*” anlamda
kullanılan kelime kağıtların veya ciltlerin uzun süre devam etmesi ve kuvvetli olması açısından
taşıdığı anlamla ilintilidir. İlmî literatürde ve özellikle kitabet sanatında metin, bir kitabın aslıdır.
Bu nedenle bir alimin yazdığı temel kitaba metin adı verilir. Örneğin mantık ilmindeki nesir ha-
lindeki “*İsagûcî*”⁸ metin kitabıdır. Yine manzum şekildeki “*Süllem*”⁹ bir metin kitabıdır. Bundan
anlaşıldığı gibi metin, kitap yazımında bir te’lif türüdür.

1.2. Şerh:

Şerh kelimesi de metin kelimesi gibi mastardır. Bir eti kesmek, parçalamak ve kemiklerinden
ayırarak anlamına gelmektedir. Bu sebeple ameliyat şeklindeki cerrâhî müdahaleye “*teşrih*” de-
nilmiştir. Her bir et parçasına “*şerh*: شَرَح ” “ve “*şerîha*: شَرِيحَة ” denilir. Bir başka anlamıyla şerh
etmek, keşf etmek demektir. Bu anlamda “*filan adam işi şerh etti*: شَرَحَ فُلَانُ أَمْرَهُ” sözü “açıkladı,
vuzuha kavuşturdu: أَوْضَحَهُ” yani sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hale getirdi, demektir.¹⁰
İşte bu anlamıyla ilmî ve kitabî bir kavram olarak şerh, metin adı verilen kitap yazım türünün açık-
lanması demektir. Bu itibarla bakıldığında şerh, İslâm dünyasında bir eserin daha geniş biçimde
açıklanması amacıyla yazılmış kitapları ifade eden bir telif türüdür. DİA’da şerh kavramı şöyle
tarif edilmektedir: “Şerhler bir ilim dalında meşhur olmuş genellikle muhtasar metinler üzerine
kaleme alınan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı,
hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserlerdir.”¹¹ Buna göre *İsagûcî* üzerine yazılmış
“*Muğnî-tüllâb*”¹² kitabı, *Süllem* kitabı üzerine yazılmış “*İzâhu’l-Mübhem min Meânî’s-Süllem*”¹³
adlı eserler şerh kitabıdır. Şerhler çok çeşitli olduğu gibi farklı amaçlar için yazılmaktadır. Ör-
neğin metin ile şerhin birbirinden ayrı tutulması şeklinde yazılan şerhler olduğu gibi, metnin şerh
içinde mecz edildiği, böylece parantez kaldırıldığı takdirde tek bir metin gibi anlaşılacağı şerhler
vardır. Yazılış amacı açısından bakıldığında birçok amaç söz konusu olmaktadır. Örneğin kitabın
zor ve müşkil olması, dil ve üslupta muğlaklık veya aşırı icâzın olması, yazılan ilmî seviyenin bir-
çok insanın zekâ seviyesinden yüksek olması, yoruma muhtaç bazı hüküm, illet, bilgi ve ifadelerin
kullanılması, bazen yazarın eserini edebî sanatlar açısından zengin ve yüksek bir üslup ile yazmış
olması bunlar arasında sayılabilir.¹⁴

5 - İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Meârif, Kâhire, tsz., 6/4130.

6 - A’râf, 183; Zâriyât, 58; Kalem, 45.

7 - Bekir Topaloğlu, “Metîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, 29/414-415.

8 - Esiruddin İbn Ömer el-Ebherî, *İsagûcî*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987.

9 - Abdurrahman b. Muhammed el-Ahderî, *es-Süllemü’l-Münevrak*, Haşimi Yayınları, 2015.

10 - İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 4/2228. Krş. Sedat Şensoy, “Şerh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstan-
bul, 2010, 38/555.

11 - Sedat Şensoy, “Şerh”, 38/555.

12 - Mahmûd Hasan el-Mağnisâvî, *Muğni’-tüllâb*, Tahk. Muhammed Can, Şefkat Yayınları, İstanbul, 1023.

13 - Ahmed b. Abdulmün’im ed-Demenhûrî, *İzâhu’l-Mübhem min Meânî’s-Süllem* Hâşimî Yayınları, İstanbul, 2017.

14 - Bkz. Şensoy, “Şerh”, 38/555-356.

1.3. Haşiye:

Hâşiye kelimesi Arapça'da “ح ش و” fiilinden türemiştir. Kenar, fazla söz söylemek, fazla söz yazmak, fazlalıklar anlamına gelmektedir.¹⁵ Kitap yazım türlerinden birisi olarak bakıldığında şerh gibi bir kitabın metninin anlaşılmasını sağlamak ve bazı müphem ve muğlak yerlerini açıklamak amacıyla kitap boşluklarına yahut kenarlarına yazılan açıklamaları muhtevi kitaplara verilen addır. DİA'da hâşiye kelimesi şöyle tarif edilmektedir: “Haşv mastarından türetilmiş bir isim olan hâşiye (çoğulu havâşî) “söz ve yazıdaki fazlalıklar, bir şeyin kenarı, bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarlarındaki boşluk (marj)” demektir. Terim olarak hâşiye, “sayfa boşluklarına ilâve edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not” mânasında olup hâmiş ve derkenar kelimeleleriyle eş anlamlıdır. Yine aynı kökten gelen tahşiye “hâşiye yazmak” ve muhaşşî de “hâşiye yazan” demektir.”¹⁶ Haşiyeler şerhe göre daha kısa olduğu gibi, kitabın metninin bütününe veya kahir ekseriyetini değil, uygun görülen bazı yerlerini açıklamak için yazılan muhtasar açıklamalardır.

1.4. Ta'lik:

Ta'lik de metin, şerh ve hâşiye gibi bir kitap yazım türünü ifade etmektedir. Arapça'daki “asmak, bağlamak, not düşmek, takmak, askıya almak” anlamındaki “علق” sülâsî mücerred fiilinin sülâsî mezîd bablarından olan “tef'il” vezni üzere “ta'lik: تعليق” şeklinde ifade edilmiş halidir. Müfred olan bu mastarın çoğulu ise “تعليقات” şeklinde gelmektedir.¹⁷ “Sözlükte “asılı olmak, yapışmak, ilişmek” mânasındaki “alak” kökünden türeyen ve “iliştirmek; iliştirilen şey” anlamlarına gelen “ta'lik (ta'lika)” kelimesinin çoğulu olan “ta'likât (teâlîk)” “bir eserdeki ifade ve görüşlere yönelik tenkit, açıklama, ilâve, çıkarma ve tashih mahiyetinde sayfaların kenarlarına ya da alt kısımlarına eklenen notlar” demektir.”¹⁸ DİA'da başka bir yerde ta'lik türü eserleri ifade eden bu kavram tarif edilirken şu hususlara dikkat çekilmektedir: “Alak (ilişmek, yapışmak) kökünden türeyen ta'lik ve ta'lika (çoğulu ta'likât) kelimeleri de “iliştirme; iliştirilen nesne ve eklenen not” demek olup terim olarak hâşiye amacıyla yapılan ilâveleri ve açıklamaları ifade eder. Ancak yorum içeren hâşiyelere ta'lik adını verenler olduğu gibi ta'liki, bir metnin bazı kısımlarının tashihi veya izahı yahut daha fazla bilgilendirmek maksadıyla ilâve edilmiş olan mülâhazalar ve hâşiyeye göre daha özel ve önemli açıklamalar diye anlayanlar da vardır. Bununla birlikte şerh ve hâşiye niteliğindeki çalışmalara da tevazu amacıyla ta'lik denildiği görülür.”¹⁹ Bundan da açıkça anlaşıldığı gibi ta'lik çalışmaları, haşiyeden daha kısa şekilde yazılan eserleri ifade etmektedir. Buna örnek olarak “Kızıl İcâz” ve “Ta'likât alâ “Kızıl İcâz” eserleri ta'lik kapsamına girmektedir. Osmanlı medreselerinde ve diğer İslâm ülkelerinde ta'likât türünden çok zengin bir literatür oluşmuştur. Mantık ilminde de birçok ta'likler yazılmıştır.

15 - Mecduddin Muhammed b. Ya'kub el-Fîzûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 1274.

16 - Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, “Hâşiye” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, 16/419.

17 - Bkz. Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, s. 910.

18 - Sedat Şensoy, “Ta'likât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, 39/508.

19 - Topuzoğlu, “Hâşiye”, 16/420.

2. İSAGÛCÎ, SÛLLEM VE KIZIL İCÂZ ADLI KİTAPLARA GENEL BAKIŞ

2.1. İsağûcî (إيساغوجي):

Esîru'd-Dîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî'nin yazmış olduğu ve klasik mantığın bilgilerinin muhtasar bir şekilde ele alındığı meşhur eserdir. Burada mantıktan maksat, Aristo mantığıdır. Aristo “*Organon (İsağûcî)*” adını verdiği kitabında mantık konularını altı başlık altında ele almıştır. Her başlık da bir kitabı oluşturmaktadır ki, bu kitaplar da 1. Makûleler, 2. Tefsîr, 3. Tenâkuz, 4. Kıyâs, 5. Cedel, 6. Mugalata’dan oluşmaktadır. İslâm mantıkçıları bu altı kitabı etraflı bir şekilde açıklamış, şerh ve izahlarını yapmış, daha sonra da 7. Hitabet ve 8. Şiir sanatı olmak üzere iki kitap daha eklemişlerdir.²⁰ *İsağûcî* kitabı Aristo’nun bu küçük kitaplarından sonra bir de Farâbî ve İbn Sina’nın açtığı geleneğe uygun bir şekilde oluşturulmuş ve İslâm dünyasında asırlar boyunca medreselerde okutulmuştur.²¹ Bu kitaba “*İsağûcî*” adını veren de Süryani asıllı Yeni Eflatûncu bir filozof olan Furfûriyus (Porphyrios)’tur. Furfûriyûs (ö. 304), Aristo’nun mantık kitaplarının ilki olan *Kategoriler*’in anlaşılmasını sağlamak amacıyla “giriş” anlamına gelen “*İsağoge (Eisagoge)*” adını kullanmış, bu eserinde “beş ses” veya “beş lafız” dediği “beş küllî”yi ele almıştır. Bu isim daha sonra Arap dilinde değişikliğe uğrayarak “*İsağûcî*” şeklinde meşhur olmuştur.²² Başka bir ifadeyle Aristo’nun *Organon* eseri elimizdeki şekliyle müslümanlar arasında zuhur ettikten sonra mantık konusunda kitap yazarların çoğu onun metodunu izlemekle birlikte Furfûrus’un *İsağûcî* kitabını da ona mukaddime ve temhîd bölümü olarak eklediler. Böylece *İsağûcî* adı altında aslında Aristo’nun *Organon* ve Furfûrus’un *İsağûcî* kitabını birbiriyle mezc ve terkip ederek eni bir mantık anlayışı geliştirdiler.²³ *Kızıl İcâz* şerhinin üzerine yazıldığı *Süllem*’in dayandığı eser Ebherî’nin *İsağûcî* adlı eseridir. Bu eser ile Furfûriyûs’un *İsağûcî* adlı eseri arasında karşılaştırma yapan Abdülkuddus Bingöl şöyle demektedir: “Furfûriyûs’un *İsağûcî*’si ile Ebherî’nin *İsağûcî*’si arasındaki tek münasebet, Furfûriyûs’un kitabının temel konusunu teşkil eden beş küllînin Ebherî’nin *İsağûcî*’sinde de çok kısa olarak yer almasıdır. Ebherî’nin eseri daha ziyade İbn Sînâ’nın *‘Uyûnü’l-ḥikme*’sinin ilk bölümünü teşkil eden “*İsağûcî*”yi hatırlatmaktadır. Nitekim her iki eser de mantığın bütün bölümlerini ihtiva etmekte, bu bölümlerden birini de beş küllî oluşturmaktadır. Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde Ebherî’nin *İsağûcî*’sinin *‘Uyûnü’l-ḥikme*’deki “*İsağûcî*” bölümünün kopyası olmadığı görülür.”²⁴ Ebherî’nin bu eseri üzerinde birçok şerh, haşiye, ta’lik yapılmıştır.

2.2. Süllem:

Abdurahman b. Muhammed es-Sağîr el-Ahderî el-Mağribî el-Mâlikî (ö. 983/1575-76) tarafından te’lif edilen ve “*Süllem*” diye meşhur olan kitap, mantık ilminde yazılmış manzum bir eserdir.

20 - Rauf Pehlivan Gür, “Önsöz” (*İsağuci Tercümesi*), Gonca Yayınları, İstanbul, 1987, s. 7.

21 - Gür, *Önsöz*, s. 7.

22 - Abdülkuddus Bingöl, “İsağûcî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, 22/488.

23 - Kâdî Zeynüddîn Ömer b. Sehlân es-Sâvî, *el-Besâiru’n-Nusayriye fî İlmi’l-Mantık*, Tahk. Hasan el-Merâğî, İran, s. 9.

24 - Bingöl, *İsağûcî*, 22/488-489.

İsagûcî kitabının nesir halinden nazım haline çevrilmiş hali olduğu da belirtilmektedir. “*Es-Süllem fi İlmi'l-Mantık*” diye meşhur olan eser, daha sonra üzerinde birçok şerh yazıldığından “*Metnu's-Süllem fi İlmi'l-Mantık*” ve “*es-Süllemü'l-münevrak fi'l-mantık*” diye de isimlendirilmiştir.²⁵ Müellif bu eseri 941 yılında nazım halinde yazmıştır.²⁶ Bu eser bir önceki maddede bahsi geçen XIII. yüzyılın büyük mantıkçısı Esîrüddin el-Ebherî'ye ait *İsâgûcî* adlı kitabın manzum şekli olarak yazılmıştır. Eser 144 beyitten oluşup medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur.²⁷ Eser mukaddime bölümünden sonra mantık ilmiyle ilgilenmenin hükmü, hadis ilmin neveleri, delâlet-i vaz'iiyenin neveleri, lafızlar bahsi, lafız-mana nispeti, kül, külliyet, cüz ve cüz'iyet bahsi, muarrefât, kazıyyeler, tenâkuz, aksu'l-müstevâ, kıyas, eşkâl, hüccet ve kısımları adlı bölümlerden sonra “hâtime” bölümüyle sona ermektedir.²⁸ Mantık ilminin konularını kapsayan v ve çok bereketli bir kitap olduğu tecrübeyle sabit olan *Süllem*'in yazarı okuyanlara faydalı olması için dua etmiştir. Kitabın şarihlerinden el-Melewî, müellifin duası müstecâb alimlerden biri oluşunu buna sebep olarak göstermektedir.²⁹ el-Ahderî *Süllem*'de iki şeye dikkat etmiştir: *İsagûcî*'nin ifadelerinin lügavî olarak açıklanması ve felsefî açıdan tahlil edilmesi. Bu da manzum hale getirilen mensur eserin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Eserin metodu, mantık kurallarını her insanın anlayabileceği basit ifadelerle ele almak şeklinde tasarlanmıştır. Eser temel itibarıyla Aristo mantığını esas alan *İsagûcî* eserine dayanmaktadır. Medreselerde ve ilmî merkezlerde büyük bir kabul gören *Süllem*'in şöhret bulmasının sebepleri arasında şu dört madde zikredilmektedir:

- Kolay ezberlenmesi amacıyla nazma çevrilmiştir,
- Zor olmaması için akıcı dil kullanılmıştır,
- Metin üzerine çok sayıda şerh yapılmıştır,
- Nahiv ilminde *Acrumiyye* kitabı gibi Mantık ilminde *Süllem* meşhur olmuştur.³⁰

Osmanlıca ve diğer dillerde tercümeleleri bulunan *Süllem*, İslâm dünyasında büyük bir kabul gördüğü için üzerinde birçok şerh, haşiye ve ta'likler yazılmıştır.³¹

2.3. Kızıl İcâz:

Bediuzzaman Said Nursî'nin *Süllem* üzerine yazdığı haşiyedir. Tam ismi “*Kızıl İcâz alâ Süllemi'l-Mantık*” şeklindedir. Kitabın alt ismi olarak da “(حاشية الأستاذ بديع الزمان سعيد النورسي على متن السلم) *Hâşiyetu el-Üstâz Bedîu'z-Zamân Saîd en-Nürsî alâ Metni's-Süllem el-Münevrak li'ş-Şeyh Abdirrahmân el-Ahderî*” şeklindedir. Bediüzzaman “*Kızıl İcâz*” hakkında *Kastamonu Lahikası*'nda şöyle demiştir: “Hem Eski Saîd'in ilm-i mantık noktasında bir şâheser hükmünde bulunan gayr-ı matbû' Ta'likât'tan süzülen icâz-ı hârikada, müdakkik

25 - Abdurrahman el-Ahderî, *Metnu's-Süllem fi İlmi'l-Mantık*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, 1354, s. 1.

26 - Takdim, *Süllem*, Hâşimî Yay., 2015, s. 4.

27 - M. Naci Bolay, “Ahderî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, 1/508.

28 - Ahmed b. Abdülmun'im ed-Demenhûrî, *İzâhu'l-Mübhem li Meâni's-Süllem*, Tahk. M. Ebû Zeyd el-Ezherî, Dâru'l-besâir, 2008, s. 15-26.

29 - Takdim, *Süllem*, Hâşimî Yay., s. 4.

30 - Muhammed b. Mahfûz eş-Şankitî, *ed-Dav'u'l-Maşrik alâ Süllemi'l-Mantık*, Tahk. Abdülhamid el-Ensârî, Dâru'l-Kutub el-İlmiye, Beyrût, 2007, s. 9-10.

31 - Bkz. M. Naci Bolay, “Ahderî”, 1/508.

ulemâları hayret ve tahsînle dikkate sevk eden, matbû‘ “*Kızıl İcâz*” nâmındaki Risâle-i Mantikiye Risâle-i Nur’la bağlanmasına ve şâkirdlerinin âlimler kısmının nazarına göstermek lâıyk gördüm. Fakat çok derindir. Bugünlerde Feyzi’ye bir parça ders verdim. Belki bir zaman Feyzi kendisi, başkasının da anlaması için dersini Türkçe kaleme alacak.”³² Bediüzzaman “*Kızıl İcâz*”ın başında şöyle bir açıklama da yapmıştır:

إيضاح

على كل حال فقد كتبتُ هذا الأثر لأجل تعويد الأذهان على الدقة في الملاحظة والإنعام في النظر. وحيث انه قد ألف فليُنشَر. واليلاحظ في الأقل المباحث المبدؤة بإعلم. (سعيد)

“Uyarı: Her şeye rağmen bu eseri zihinleri mülahaza konusunda dikkatli olmaya ve nazar ev istidlal yaparken derine inmeye alıştırmak için yazmışım. Mademki yazılmış, o halde yayınlansın. En azından “Bil ki” diye başlayan mebhaslar mülahaza edilsin. (Said)”³³

Bediüzzaman’dan sonra kardeşi Abdülmecid en-Nursî de eser üzerine bir şerh yazdığı için de kapak sayfasının en altında “مع شرح أخيه عبد المجيد النورسي” yani “*Kardeşi Abdülmecid’in şerhiyle birlikte*” ibaresi de bulunmaktadır. Abdülmecid Nursî bu şerhini 1965 (1385 h.) yılında Konya’da yazmıştır. Eseri daha sonra Molla Muhammed Zâhid el-Melâzgirdî tashih ederek ilk defa matbaa eliyle yayınladı. Eserin bu baskısı Dımaşk’da bulunan Matbaatu Berekât yayınevi tarafından 1387 yılında Muharrem ayında bastırıldı. Daha sonra birkaç defa matbaa baskısı yapılan eser Bediüzzaman’ın külliyatını Arapça’ya tercüme eden İhsan Kasım Salihî tarafından yeniden gözden geçirilerek yayınlanmıştır.³⁴ “*Kızıl İcâz*” üzerinde ayrıca Merhûm Molla Sadreddîn Yüksel hoca da bir takım ta’likler yazmış, bu ta’likleri merhumun oğlu Nedim Yüksel ve Müfid Yüksel’den temin eden Molla Musa Celalî onları Abdülmecid Nursî’nin de şerhiyle birlikte bir araya getirerek “تعليقات على قزل إيجاز: *Tâlikât alâ Kızıl İcâz*” adıyla yeni bir haşiye kitabına dönüştürmüştür.³⁵

Kızıl İcâz’ı Türkçeye çeviren Niyazi Beki şöyle der: “*Kızıl İcâz*, Mantık ilminde önemli bir yere sahip olan el-Ahdari’ye ait “*es-Süllem*” adlı eser için yazılmış bir şerh mahiyetindedir. O dönemde Bediüzzaman’ın muhatapları olan talebelerinin ileri seviyede zeki ve anlayışlı olmaları sebebiyle çok veciz bir tarzda yazılmıştır. Ayrıca zihin ve aklı çalıştırmakta gevşek davranan bazı hocaların tefekkür alanında daha dikkatli, daha derin düşüncelerini sağlamak için bu eserini özellikle çok ince elemiş ve aşırı derecede veciz ifadelerle işlemiştir. Nitekim eserin ismi olan “*Kızıl İcâz*” da “aşırı veciz, kıpkızıl/çok zor anlaşılır bir icâz ile yazılmış eser” manasına gelir. Bu sebeptendir ki, eskiden beri “*Kızıl İcâz*” ismini duyanlar ondan uzak durmuş ve böyle çok zor bir eseri anlamaya ve açıklamaya yanaşmamışlardır. Bununla beraber, Abdülmecid Nursî, Sadreddin Yüksel, Şeyh Safvetullah, Musa Celalî gibi bazı mümtaz şahsiyetler kısmen şerh etmişlerdir. Allâh sa’ylerini meşkur eylesin!”³⁶ Aşağıda bu üç şerh ve ta’lik çalışmasını müstakil başlık altında ele alacağız.

32 - Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lahikası*, Tenvîr Neşriyât, İstanbul, s.153.

33 - Nursî, *Kızıl İcâz*, s. 1.

34 - İhsan Kasım Salihî, *Kızıl İcâz Takdimi*, “Saykalu’l-İslâm” İçinde, Sözleryayımları, İstanbul, 2011, s. 154.

35 - Molla Musa Celâlî, *Ta’likât alâ Kızıl İcâz*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2009.

36 - Niyazi Bekir, *Kızıl İcâz Tercüme ve Şerhi*, Tenvîr Neşriyat, İstanbul, 2020, s.

3. “KIZIL İCÂZ” ÜZERİNE YAZILAN TA'LİKÂTLAR

3.1. Abdülmecid Nursî Ta'likâtı:

Yukarıda belirtildiği gibi Bediüzzaman'ın *Kızıl İcâz* adlı eseri son derece veciz olduğundan ve zekâ ve ilmi seviyesi yüksek talebelere hitaben yazıldığı için uzun süre matbaada yayınlanmamıştır. Ancak Bediüzzaman'ın kardeşi merhum Abdülmecid Nursî, abisinin şerhini yeniden ele alarak üzerine birtakım ta'likler eklemiştir. Abdülmecid Nursî haşiyesinin mukaddimesinde şöyle demektedir:

«وبعد: فاعلم أي بعدما نجوت من بين تلاطم أمواج البليات من مخالب سبع المصيبات، ساقني القدر على رأس ألفين إلا خمسين سنة إلى ولاية مولانا جلال الدين الرومي وسكنت في جواره بعيداً عن الأستاذ؛ لا هو يراني ولا أنا أراه إلا في غفلات النوم والرقاد، إلى أن قضى الأستاذ نحبه وارتحل إلى دار السعادة شهيداً، وبقيت أنا في الحسرات غريباً ووحيداً فأدى بي الوحشة إلى الوحدة وترك التماس بالناس، وترجیح التوحش على الاستئناس. ولم اجد لأزيل به كربتي ويكون تسلية في وحدتي شيئاً الا الاشتغال بتحشية “قزل ایجاز” وشرح ما فيه من الالغاز رجاء ان يشتغل به البال عما فيه من شدة الحال»

“İmdi: Bil ki ben musibetlerin canavarlarının pençelerinden kaynaklanan bela dalgalarının çarpmalarının arasından kurtulduktan sonra kader beni 1950'li yılların başında Mevlâna Celâleddîn er-Rûmî'nin vilâyetine sevk etti. Ben de Mevlâna'nın yakınında Üstad'dan uzak bir yerde uyku gafletleri veya rüya esnası dışında ne onun beni ne de benim onu göremeyeceğim bir şekilde orada ikamet ettim. Bu durum Üstaz'ın vefat edip dâr-ı saadete şehid olarak irtihal etmesine kadar devam etti. Ben de hasretler içerisinde garip ve yapayalnız kaldım. Böylece vahşet beni vahdete ve insanlarla teması terk etmeye, yalnız yaşamayı insanlarla ünsiyet içerisinde yaşamaya tercih etmeye sürükledi. Ben de bu durumda kendisiyle kederlerimi izâle etmek ve sayesinde yalnızlığım esnasında bir teselli bulmak için ancak “*Kızıl İcâz*”a haşiyeye yapmak ve onda bulunan lugazlara şerh yazmakla iştigal ettim. Böylece aklımı, içinde bulunduğu şiddetli halden bu meşgale sayesinde dinlendirmek istemiştim.”³⁷

Abdülmecid Nursî böylece abisinin vefatından sonra bu işle meşgul olurken aslında “*Kızıl İcâz*”ın son derece zor ve uğraştırıcı olması nedeniyle çok uğraşıp zorlandığını, zor lafızları ve müşkil yerleri defalarca ele alıp şerhi yazmaya gayret gösterdiğini, bu sebeple her gün sabahtan ikindiye kadar çalıştığını, bu şekilde bazı yazım hatalarını tashih edebildiğini, kitabı gelecek nesillerin anlayabileceği bir tarzda şerh etmeye muvaffak olduğunu ifade etmektedir.³⁸

3.2. Molla Sadreddin Yüksel'in Ta'likâtı:

Abdülmecid Nursî'nin dediği gibi zor ve müşkil ifadeleri taşıdığından, ayrıca isminden anlaşıldığı gibi son derece İcâzlı olmasından dolayı ilmi çevrelerde istimali ve istifadesi *Risale-i Nur*'un diğer kitapları kadar olmamış ve eser diğerleri kadar şöhret bulmamıştır. Bu nedenle ilmî çevrelerce müstefid bir kitap olarak okunmasını sağlamak gayesiyle asrımızın yetiştirdiği en büyük alimlerden birisi olan Seyda Molla Sadreddin Yüksel de “*Kızıl İcâz*” üzerine birtakım ta'likler

37 - Said Nursî, *Kızıl İcâz* (Saykalu'l-İslâm İçinde, Sözler Baskısı), s. 155; Molla Musa Celâlî, *Ta'likâtun alâ Kızı'l-İcâz li Bediü'z-Zaman Saîd en-Nursî*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2009, s. 9.

38 - Said Nursî, *Kızıl İcâz*, s. 155-156; Celâlî, *Ta'likât*, s. 9-10.

yazmıştır. *Ta'likât 'Ala Haşiyeti "Kızıl İcâz" Fi 'İlmi'l-Mantik* adlı bu eseri yukarıda bahsedilen Bediüzzaman'ın Ahdarî'ye ait *Süllem* adlı manzum mantık kitabı üzerine yazdığı "*Kızıl İcâz*" adlı haşiyesinin geniş bir *Ta'likât*'ıdır.³⁹ Sadreddin Hoca'nın bu çalışması oğlu Müfit Yüksel tarafından yayıma hazırlanmış olup 82 sayfa kadardır.⁴⁰ Mudakkik ve muhakkik bir alim olan Molla Sadreddin, bu çalışmasıyla "*Kızıl İcâz*"ın daha kolay anlaşılmasını sağlamış, böylece eseri daha geniş bir şekilde şerh ve haşiyeye yaparak anlaşılır hale getirecek alimlere zemin hazırlamıştır. Nitekim bu eser daha sonra Molla Musa Celâlî tarafından "*Kızıl İcâz*"a yazdığı *Ta'likât* adlı eserine alınmış, bunun üstüne bir de diğer *ta'likat*ler eklenerek Sembol Yayınları tarafından 2009 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

3.3. Molla Musa Celâlî'ye Ait "*Ta'likât Alâ Kızıl İcâz*":

Yazılışından sonra yukarıda bahsi geçen çalışmalarla anlaşılması sağlanmaya çalışılan "*Kızıl İcâz*", yaklaşık yarım asırlık süre boyunca hak ettiği istimal ve tedrisatı görememiştir. Merhum Abdülmecid Nursî ve Sadreddin Yüksel hocaların *ta'likat* ve haşiyeleri her ne kadar eserin anlaşılmasını kolaylaştırmış olsa da günümüzde mantık ilmi resmi eğitim kurumlarında ve sivil medreselerde diğer ilim dalları kadar derinlemesine incelenmediğinden, ayrıca sadece giriş mesabesindeki derslerle yetinildiğinden gün geçtikçe bu ilimle ilgili olarak remiz ve lügaz seviyesinde yazılmış bir eserin anlaşılması konusunda zorluklar çekilmektedir. Her ne kadar Abdülmecid Nursî ve Sadreddin Yüksel hocalar tarafından şerh ve haşiyelerle daha kolay anlaşılması sağlanmış olsa da kadim medrese usulü kitapların kullanılması azaldığından Bediüzzaman'ın yazdığı şerhin biraz daha aydınlatılması ve diğer kaynaklarda geçen bilgilerle zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Molla Musa Celâlî, *Kızıl İcâz* kitabını uzun süren araştırma ve tedris faaliyetlerinden sonra yeniden açıklamak istemiş, yeni bir *ta'likât* çalışmasına teşebbüs etmiştir. Bunu yaparken öncelikle Abdülmecid Nursî ile Sadreddin Yüksel hocaların *ta'likat*lerini temin ederek mütalaa etmiş, sonra da ikisini de eserine ekleyerek yeni bir *ta'likât* çalışması yazmıştır.

Molla Musa Celâlî'nin bu eseri yazma sebebi de şudur: Celâlî, "*Mühmel Tefsiri*" diye meşhur olan ve Dımaşk Müftüsü Seyyid Mahmud Efendi (ö. 4031/1887) tarafından yazılan "*Dürrü'l-Esrâr*" adlı tefsire yazdığı haşiyesini yayınlamak üzere 2008 yılında İstanbul'a gitmişti. Doğubeyazıt'a döndüğünde dostları kendisini ziyaret gelmiş, onlar arasında öğretmen Tekin Erdoğan "Seyda, Üstad Bediüzzaman İstanbul'dan doğuya döndüğünde ona "İstanbul'dan bize ne getirdiniz?" diye sordular. Ben de aynı soruyu size soruyorum. Siz de bize İstanbul'dan bir müjde getirdiniz mi?" Bunun üzerine benim de hazır ve şahid olduğum mecliste Molla Musa Celâlî şöyle dedi: "Ben İstanbul'da iken rüyamda Üstad Bediüzzaman'ı gördüm. Bana "üç eserimi şerh et" dedi. Ayrıca "ilim dünyasında mantık ilmi artık kalkıyor, o konuda benim kitabıma haşiyeye yaz" dedi." Molla Musa Celâlî bunun üzerine daha önce medresesinde *Kızıl İcâz*'dan bazı talebelerine ders verirken aldığı notlarını ve kitap üzerine yazdığı kısa *ta'likat*lerini geliştirerek bu eserini yazdı. Eserini yazmaya İstanbul'da karar verdiği için Sadreddin Yüksel Hoca'nın *Ta'likât* notlarını oğlu Müfit Yüksel'den temin etmiş, ayrıca Şeyh Alaüddin el-Oxînî'nin torunu Şeyh Safvetullah'ın

39 - <https://www.dunyabizim.com/kultur-sanatta-bugun/islam-limi-molla-sadreddin-yuksel-kimdir-h44979.html>

40 - Mehmet Sadık Elçi, *Son dönem Alimlerinden Molla Sadreddin Yüksel ve Fetvaları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2010, s. 38.

“Şerhu's-Süllem fi'l-Mantık” adlı eserinin el yazmasını da temin ederek memleketine döndüğünde hepsini Abdülmecid Nursî'nin ta'likleriyle birlikte bir esere dönüştürmüştür.⁴¹ Aşağıda eserin tanımını bahsinde inşallah konuyla ilgili gerekli olan diğer açıklamaları yapacağız.

4. SAİD NURSÎ'NİN “KIZIL İCÂZ” HAŞİYESİNDEN ÖRNEKLER

Yukarıda belirtildiği gibi Said Nursî'nin “Kızıl İcâz” adlı eseri, Abdurrahman b. Muhammed es-Sağîr el-Ahderî el-Mağribî el-Malikî (ö. 983/1585)'nin “es-Süllemü'l-Münevrek: السلم المنورق” adıyla yazdığı mantık kitabının haşiyesidir. Ahderî bu eseri hicrî 941 yılında nazım halinde yazmıştır. Kendisinden önce Selçuklu ve Osmanlı Medreselerinde olduğu gibi Güney Doğu ve Doğu Anadolu Medreselerinde de mantık ilmi medrese müfredatı arasında okutulan bir madde idi. Bu nedenle hem *İsagûcî* ve *Süllem*, hem de onların bir takım şerh, haşiye ve ta'likleri okutulmuştur. Bu kitaplar genelde kısa ve özlü kitaplar olduğundan mantık ilminde mutavvel denilen büyük kitapların medrese müfredatı içinde yer alması mümkün olmamıştır. Durum böyle olunca *İsagûcî* ve *Süllem* dışında *Muğnî't-Tüllâb*, *Şerhu's-Şemsîyye*, *Kavl-ı Ahmed* ve *Hâşiyetu Muhyettin* gibi sınırlı sayıda bazı mantık kitapları mütalaa edilmiştir. Bu sebeple mantık ilmi ve mantık kitapları diğer bilim dallarına ait kaynak kitaplar kadar derin ve uzun vadeli bir tahsil ve tedris altına alınmamıştır. Neticede ilmî seviyesi yeterli, zekâ seviyesi de yüksek olmayanlar zorluklar çekmişlerdir. Bu nedenle Bediüzzaman Said Nursî de şark medreselerinde mantıkla ilgilenen alimler arasında yer almıştır.

4.1. Eserin Metnini Nakledişi ve Ta'lik Yazma Usûlü:

Bediüzzaman, kitabında önce *Süllem*'in metnini nakleder, daha sonra da dipnotlar şeklinde beyitlerde geçen kelimeler hakkında son derece veciz açıklamalar yapar. Aşağıda ilk beyitin ilk mısrası olarak zikredilen besmele üzerindeki yazıları nakledilecektir.

بِسْمِ (١) اللّٰه (٢) الرَّحْمٰنِ (٣) الرَّحِیْمِ^{٤٢}

(١) الباء للمصاحبة للاستعانة لان الكسب تابع للخلق والمصدر فرع للحاصل بالمصدر وفي نسخة والمصدر شرط للحاصل بالمصدر.

(٢) مستجمع لجميع الصفات الكمالية للزوم البين.

(٣) هذا مقام التنبيه لا الامتنان فتكون صنعة التدلي في التعديد امتنانا صنعة الترقى تنبيها.

Bediüzzaman Ahderî'nin metnin ilk beytinin ilk mısrası olarak ele aldığı besmelenin üç kelimesini numaralandırıp daha sonra da üzerine ta'lik yazmaktadır. Buna göre;

بِسْمِ: İsm kelimesinin başında bulunan harf-i cerr (ب) 'in kelimeye nasıl bir anlam kattığını açıklama sadedinde (Ba harf-i cerri istiane için değil, musahebe içindir. Zira kesb halka tabidir. Masdar ise masdar sayesinde meydana gelen (hâsıl)ın fer'idir. (Bir nüshada ise masdar, masdar ile hâsıl

41 - Bu bilgileri bir evladı ve talebesi olarak bizzat kendim defalarca Molla Musa Gecit'ten duydum. (M.S.G)

42 - Abdurrahman Ahderî, *Süllem*, Hâşimî Yayınları, İstanbul, 2015, s. 5.

olanın şartıdır.)

الله: Zat ile sıfat arasındaki luzum-i beyyin kaidesince Allah lafzı bütün kemal sıfatlarını bir arada bulundurmaktadır. (Buna göre bütün kemal sıfatlarını barındıran Allah'ın ismiyle bu manzum esere başlıyorum demektedir.)

الرحمن: Bu, tenbih makamıdır, minnet etme makamı değildir. Buna göre ta'didde tedelli sanatını kullanmak imtinan, terakkî sanatını kullanmak tenbîh olmaktadır.⁴³

Böylece biz Bediuzzaman'ın *Süllem* risalesini ta'likleriyle açıklamaya çalışırken daha önce de bahsi geçtiği gibi, ilmî yeterliliği yüksek ve zekâ seviyesi üstün olan talebeler veya okuyucular için yazdığını görmekteyiz. Zira açıklamalarda geçen istiâne, müsâhebe, kesb, halk, zat, sıfat, masdar, hasıl gibi ilmî ıstılahlar, harf-i cerr, lüzum-i beyyine, ta'didde tedellî, ta'didde terakkî, tenbih makamı, minnet makamı, terakkî sanatı, tedellî sanatı gibi terkipler her okuyucunun veya her talebenin bileceği kavramlar ve terkipler değildir. Bunları anlayabilmek ve böylece metinle karşılaştırıp derin anlamlar çıkarabilmek için medrese müfredatını sağlam bir tedrisat sürecinden geçerek bitirmiş olmak gerekmektedir. Başka bir ifadeyle “*Kızıl İcâz*” kitabını anlayıp istifade etmek için sarf, nahiv, lügat, mantık, vaz', beyân, münâzara, meânî, bedî gibi ilimlerden haberdar olmak gerekmektedir.

4.2. Mantık Terimlerini Tarif Edışı:

Bediuzzaman “*Süllem*” adlı manzum eserde geçen mantık ilmiyle ilgili kavramları tarif ederken ıstılahları numaralandırdıktan sonra beytin altında teker teker açıklamaktadır. Örneğin “*Külliyât-ı Hamse*” olarak bilinen “*Beş Tümel*” veya “*Beş Genel*”i⁴⁴ şöyle açıklamaktadır:

والكليات خمسة دون انتقاص

جنس وفصل عرض نوع وخاص

Bediuzzaman *Süllem*'in bu beytinde geçen terimleri numaralandırdıktan sonra altta ta'liklerini sırasıyla zikretmektedir. Örnek olarak beytin ikinci satırını göstereceğiz:

جنس (١٢) وفصل (١٣) عرض (١٤) نوع (١٥) وخاص (١٦)

(١٢) أي الذاتي الأعم بسيطا أو مركباً.

(١٣) أي الذاتي المميز قريبا أو بعيداً.

(١٤) أي الخارج العام مطلقاً أو مقيداً.

(١٥) أي الجواب التام حقيقياً أو إضافياً.

(١٦) أي الخارج المميز للجنس أو النوع.

اعلم ان بينها مشاركات مثني وثلاث ورباع وخماس ومباينات ومناسبات كالجنس عرض عام للفصل والفصل خاصة للجنس والنوع خاصتهما ثم اعلم ان لهذه المصطلحات كأمثالها حقائق اعتبارية لوجود لافرادها وانما مناط الحكم النقط التي تسنبل عليها حدودها.

43 - Bediuzzaman, *Kızıl İcâz*, s. 156; Celâli, *Ta'likât*, s. 11.

44 - Küçük, *Mantık*, s. 69.

Süllem'in bu beytinde “Külliyât, eksiksik olarak beş tanedir, bunlar: cins, fasl (ayrım), araz (ilinti), nevi (tür) ve hassa (özellik) 'tır.” denilmektedir. Bu şekilde mantık ilminde “beş tümel” olarak bilinen, ilk defa Porphyrios'un *İsagûcî* eserinde işlenen ve Aristoteles'in de ele aldığı küllî ifadeler sayılmaktadır.⁴⁵ Bunlar kavramların (terimlerin) en genel olanları olarak nitelendirilmiştir.⁴⁶ Bediüzzaman beyitte geçen beş tümelin her birisinin tarifini zikrederken, aslında metinden daha basit basit bir dille açıklama yaptığı söylenemez. Eserinin yazılması sebebi olarak gösterdiği gibi ilmî tedrisatta ileri seviyede olan talebelerin veya mantık ilminde uzman olanların anlayabileceği bir üslup kullanmıştır. Burada konunun daha açık anlaşılabilmesi için terimler ile tanımlarının yanyana getirilmesi gerekmektedir. Buna göre Bediüzzaman *Süllem*'deki terimleri *Kızıl İcâz*'da şöyle tarif etmiş olmaktadır:

جنس: أي الذاتي الأعم بسيطا أو مركبا.

Cins: Basit veya mürekkep olsun, en genel zâtî (özel) tümeldir.

فصل: أي الذاتي المميز قريبا أو بعيدا.

Fasl: Yakın veya uzak olsun mümeyyiz olan zatî (özel) tümeldir.

عرض: أي الخارج العام مطلقا أو مقيدا.

Araz: Mutlak veya mukayyed olsun, umumî manadan hariç olan tümeldir.

نوع: أي الجواب التام حقيقيا أو اضافيا.

Nevi: Hakikî veya izafî olsun, tam cevaptır.

وخاص: أي الخارج المميز للجنس أو النوع

Has: Cinsin veya nev'in haricindeki mümeyyiz olan tümeldir.

Beyitte Külliyât-ı Hamse sayılırken, bu beş tümelin aslında ya kapsadığı cüz'lerinin bütününe tâm, yahut onlardan bir kısmını ifade eden münderiç veya onun dışında bulunan şeyleri haricî olarak ifade ettiği belirtilmektedir. Buna göre insan için hayvan denildiğinde cins olur, natık denildiğinde fasl olur, diğer hayvanlara nisbet edildiğinde nevi' olur, gülen bir varlık olduğundan bahsedildiğinde hassa olur, hareket eden bir varlıktır denildiğinde araz-ı amme olur.⁴⁷ Bediüzzaman bu terimleri açıklarken aynı zamanda alt türlerine de işaret etmekte ve kendi arasındaki taksimatını da beyan etmektedir. Ancak onun açıklamaları dikkatli okumayı gerektirmektedir. Dikkatli olunmadığı takdirde haşiye, metinden daha zor hale gelebilir.

Bu zor ifadeleri anlaşılır kılmak amacıyla Abdülmecid Nursî, Bediüzzaman'ın ifadelerini şöyle açıklamaktadır:

(اي الذاتي الاعم) هو الجنس العالي كالجوهر والجسم المطلق (اي الذاتي المميز) اي الفصل القريب والبعيد (اي الخارج العام) هو العرض المطلق عن اللزوم او المقيد به (اي الجواب التام) هو النوع عبر عنه بهذا لانه جواب تام لسؤال ما هو اما الجنس ولو يقال في جواب ما هو لكنه جواب ناقص.⁴⁸

45 - Taylan, *Mantık*, s. 93; Yazoğlu-İmamoğlu, *Klasik Mantık*, s. 48.

46 - Taylan, *Mantık*, s. 93.

47 - Ahmed b. Abdulmün'im ed-Demenhûrî, *İzâhu 'l-Mübhem min Meânî es-Süllem*, Hâşimî Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 34-35.

48 - Celâlî, *Ta'likât*, s. 100-101.

“(Yani daha umumî olan zatî) O, cevher gibi cins-i âlî ve mutlak cisimdir. (Yani mümmeyyiz olan zatî) Uzak ve yakın olan fasldır. (Yani umumî olan hariç) lüzumdan veya mukayyedden itlak edilmiş mutlak arazdır. (Yani tam cevap) O da bu şekilde tabir edilen nevi'dir. Zira o, “o nedir?” sorusunun tam olan cevabıdır. O da “o nedir” sorusunun cevabı olarak söylene de cinstir. Fakat bu cevap eksik bir cevaptır.”

Molla Sadreddin Yüksel ise Bediüzzaman'ın bu ta'liklerini şöyle açıklamaktadır:

قوله (اي الذاتي الاعم بسيطا او مركبا) كالحیوان والجسم النامي (اي الذاتي المميز قريبا او بعيدا) اي الفصل القريب كالناطق والبعيد كالحساس المميز للانسان عن المشاركات في الجسم النامي (اي الخارج العام مطلقا او مقيدا) هو العرض العام المطلق عن اللزوم كالمتنفس بالفعل او المقيد به كالمتنفس بالقوة (اي الجواب التام حقيقيا) اي نوعا حقيقيا كالانسان (او اضافيا) كالحیوان بالنسبة الي الجسم النامي (اي الخارج المميز للجنس) كالماشي بالنسبة الي الحيوان (او النوع) كالضحك للانسان.⁴⁹

“Müellifin (ister basit olsun, isterse de mürekkebe olsun daha umûmî olan zatî demektir.) sözüne gelince, hayvan ve nâmî cisim buna örnektir. (İster yakın, isterse de uzak olsun mümeyyiz zatî demektir) Bundan, natık özelliği gibi yakın fasl ile insanı nâmî cisimlerle müşareket etmekten ayıran mümeyyiz hasseler gibi uzak hususiyetler kastedilmektedir. (Mutlak veya mukayyed umumî hariç demektir) O, bilfiil müteneffis olan şey gibi lüzumdan itlak olunan umumî arazdır. Yahut bilkuve müteneffis olan şey gibi onunla mukayyed olandır. (Hakikî olarak tam cevap demektir.) Yani insan gibi hakikî bir türdür. (Ya da izâfî olarak) nâmî cisme nisbeten hayvan gibi. (Yani cins için ayrılmış mümeyyiz haricî şey demektir.) Hayvana nisbetle yürüyen gibi. (Ya da tür için ayrılmış mümeyyiz haricî şey) insan için gülen sıfatı gibi.”

Bu örnekte görüldüğü üzere Bediüzzaman Said Nursî “Kızıl İcâz” adlı eserinde *Süllem* metnini açıklarken mantık ilmi konusunda mübtedi seviyesinde bulunan talebelerin anlayışlarının fevkinde bir üslup kullanmıştır. Zaten medreselerde mantık ders mübtedi talebelerin değil, mezuniyet derecesine yaklaşmış, daha önce zorlu bir eğitim sürecinden geçen, müfredatın en zor ve müşkil meselelerini halleden kitapları okuyup defalarca müzakere ve mütalaa etmiş bulunan talebelere ders olarak verilmektedir. O halde “Kızıl İcâz” kitabı da tıpkı *Süllem* gibi şerh, haşiye ve ta'liklerle anlaşılması mümkün olan bir kitap olarak değerlendirilmelidir. Nitekim bugüne kadar çok yaygın bir şekilde istimal edilmeyen bu eser ancak Molla Abdülmecid Nursî, Molla Sadreddin Yüksel ve Molla Musa Celâlî'nin ta'liklerinden sonra Türkçeye tercüme edilmiştir.

4.3. Konuyu Ele Alış Metodu:

Bediüzzaman mantık konularını açıklarken metnindeki ifadelerin anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamaları yaparken metinde işaret edilmeyen önemli hususlara da dikkat çekmiş, bunun yanında yorum gücü ve fitrî mantık kabiliyetini de kullanarak yeni birtakım açılımlara da imza atmıştır. Zaten kendisi de giriş kısmında ifade-i merâm kapsamında yazdığı kısa paragrafta buna “Hiç olmazsa *I'lem* ile başlayan mebâhise bakılsın” diyerek işaret etmektedir.⁵⁰ Buna göre “*I'lem: Bil ki*” diye başlayan yerlerde yeni birtakım istihraçlarda bulunduğu gibi, konuyu İslâmî

49 - Celâlî, *Ta'likât*, s. 98-99.

50 - Said Nursî, *Kızıl İcâz*, Hazırlayan: Muhammed Nezîr et-Tûrî el-Halîlî, Matbaatu't-Terakkî, Dimaşk, 1382, s. 2.

ilimlere çekerek bazı mesajlarını ve Risâle-i Nûr'da vurguladığı bazı görüşlerini çok kısa şekilde ifade etmektedir. Bununla mantık ilminin güncellenmesi ve interdisipliner bir bilim dalına dönüştürülmesinin yolunu da açıyor. Bu nedenle *Kızıl İcâz*'ı diğer şerh, haşiye ve ta'liklerden farklı bir kategoride zikretmek de mümkündür. Ayrıca Eski Said üslubunu kullanarak Risale-i Nur mesleğine uygun birtakım mesajlar ve malumatlara da rastlanılmaktadır. Bunun yanında içinde yaşadığı dönemde din ve İslâm ile ilgili bazı tartışmalara, şüphe ve itirazlara da değinerek böylece mantık ilmi dahilinde mantikî cevaplara mesned olabilecek ifadeler yahut cümleler de kullanmıştır. Felsefî ve mantıksal üslup açısından bakıldığında “*Said Nursî bu eserinde klasik mantığın aksine olarak tündengelim değil tümevarım ve temsil metodunu kullanmıştır.*”⁵¹ denilebilir. Burada belirttiğimiz bu hususlara ilişkin örnekler verdiğimizde makale sınırlarını aşacağından aşağıda sayfa numarası vermekle yetineceğiz.⁵² Nitekim kendisi Osmanlıca takriz yazdığı nüshada “*Sathî zihinleri dikkate alıştırmak için her nasılsa eskiden böyle bir eser yazmışım. Mademki yazılmış, neşr de olunsun. Hiç olmazsa “İ'lam” diye başlayan mebahise bakılsın*”⁵³ Buradan da anlaşıldığı gibi “*Bil ki*” diye başlayan yerlerde özellikle dikkat çekilen bu tür açıklamalar yer almaktadır. Bazı yerlerde de “*Eyyühe'n-Nâzir: Ey bu esere bakan kişi*”⁵⁴ diyerek bu tarzı işlemektedir. Bediüzzaman bu şekilde davranmakla adeta “kıssadan hisse” çıkarmaya çalıştığı gibi “mantıktan nutuk” devşirerek mantık ilmi dışındaki bilgileri de bu vesileyle verme çabasına girmektedir. Nitekim Bediüzzaman bu tür açıklamalar yaparken zihinlerde oluşması muhtemel itirazlara kendisi cevap vermekte ve şöyle demektedir:

أيها الناظر لا بأس عليك أن تتلقى هذا المبحث مستقلاً برأسه، لا شرحاً لهذه الجملة. فإن المناسبة ضعيفة لأن اليراع اجتذب اللجام من يدي فهروا حيث شاء. (سعيد)

“*Ey eserime bakan zat, bu bahsi bu cümleye şerh olarak değil de tek başına müstakil bir bahis olarak telakkî etmende beis yoktur. Zira aradaki münasebet zayıftır. Çünkü kalem dizginini elimden çekip dilediği yere doğru kaçtı.*”⁵⁵

Başka yerde de şöyle demektedir:

أيها الناظر لا تقل لِم هذا التطويل الغير المناسب للمقام، فإن القلم قد يطغى فليكن مسألة من (قزل إطناب) مسافرة في (قزل إيجاز) (س)

“*Ey kitabıma bakan zat, şu buradaki makama münasip olmayan bu uzatma da nedendir deme. Zira kalem bazen haddini aşmaktadır. Bu nedenle bu üslup müsafereten “Kızıl İcâz” içinde “Kızıl İtnâb” meselesi olsun.*”⁵⁶

Said Nursî böylece mantık ilminin amaç olmadığını, İslâm'ın hakikatlerini müdafaa konusunda araç olarak kullanılabileceğini, yani “*âlî ilimlere hizmet eden âlet ilmi*” olduğunu da telmih yoluyla beyan etmiş olmaktadır.

51 - Abdullah Demir, “Bediüzzaman Said Nursî'nin Mantıkla ilgili İki Eseri: Kızıl İcâz ve Talikat”, *Journal of Quranic Studies and Modern Science (JQSMS)*, 2021, Volume 2, Issue 3, p. 61-72.

https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1l_%C4%B0caz (Erişim: 13.11.2022).

52 - Said Nursî, *Kızıl İcâz*, Matbaatu't-Terakkî, s. 5, 6, 8, 16, 22, 25, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 39, 42, 44, 46, 47, 48.

53 - Said Nursî, *Kızıl İcâz*, Evkâf Matbaası, 1339, s. 2.

54 - Said Nursî, *Kızıl İcâz*, Matbaatu't-Terakkî, s. 5,

55 - Nursî, *Kızıl İcâz* (İhsan Kasım), 185; *Kızıl İcâz* (Ewkaf), 5.

56 - Nursî, *Kızıl İcâz* (İhsan Kasım), 159; *Kızıl İcâz* (Ewkaf), 6.

4.4. Ayetlere Dayanması:

“Kızıl İcâz” da direkt olarak istişhad edilen veya istidlal edilen bir ayet bulunmamakla birlikte açıklamalar arasında bazı ayetlere işaretler vardır. Örneğin “ارجعوني” ayetine işaret edilmekte, yine “Yâsîn Sûresi”ne telmihte bulunmaktadır. Birincisi şu Süllem’in şu beytinde geçen “Mustafa: مصطفى” kelimesinin açıklanması esnasında zikredilmiştir:

محمد سيد كل مقتفي العربي الهاشمي المصطفى (٨)

Burada geçen “Mustafa” kelimesi şöyle açıklanmaktadır:

(٨) كَقِفَا وارجعون مكررا مع انفراده بحذف لفظ من فهو مشتق من خمسة افعال وهي اصطفي.

Burada iki kişiye “dur, dur” demek yerine “ikiniz durun” manasındaki “قفا” kelimesi kullanıldığı gibi, yine çoğul olan üç kişiye “dön, dön, dön” manasında “ارجعون”⁵⁷ denildiği gibi, “Mustafa” kelimesinde de Allah’ın Hz. Peygamberi beş sınıf arasında seçtiğine işaret edilmesi için bu kelimenin kullanıldığı belirtilmektedir. Bu beş sınıf da hadiste geçmektedir ki aşağıda o hadisi nakledeceğiz.⁵⁸

Başka bir yerde de Yasin Sûresi’ne telmihte bulunmaktadır:

فالشخص كصورة (يس) كتب فيه سورة (يس) وشدة الحياة وقواها تتزايد بتصاغر الجرم معكوساً

“Şahs, “Yâsîn” Suresine benzemektedir. Onda Yasin Suresi yazılmıştır. Hayatın şiddeti ve kuvveti cirmin küçülmesine ters oranla çoğalmaktadır.”⁵⁹

4.5. Hadislere İstinad:

Said Nursî ta’liklerini eklerken bazen hadislere de işaret etmektedir. Örneğin “Kül, Külliyet, Cüz’ ve Cüz’iyyet Fashî” başlıklı bölümde Zül’l-Yedeyn adlı şahsın Hz. Peygamber Efendimize sorduğu soruya dair hadiste geçen Hz. Peygamber’in “Bunların hiç birisi olmadı: كَلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ”⁶⁰ sözüne işaret edilerek “kül” ve “külliyyet” kavramı açıklanmakta, Hz. Peygamber’in genelde nisyan düşmemekle birlikte bazen nisyan göstermesinin onun kizble itham edilemeyeceği, böylece onun konuşmasının kizb ve tevehhümden münezzehe olduğu sonucuna gidilmiştir.⁶¹

Bediuzzaman Süllem’de geçen bazı kelimeleri açıklarken hadislere de dikkat çekmektedir:

وآله وصحبه ذوي الهـــــــــــــــــــــــــــــدي من شبهوا بانجم في الاهتداء (٥)

(٥) نتيجة التشبيه لا وجه الشبه لانه لا بد ان يكون اظهر اوصاف المشبه به والاطهر في الحديث النورانية وما يقاربها ٦٣

57 - Mü’minûn, 23/99.

58 - Nursî, Kızıl İcâz (İhsan Kasım), 160.

59 - Nursî, Kızıl İcâz (İhsan Kasım), 158.

60 - Müslim, Kitâbu’l-Mesâcid, 573; Nesâî, Sünen, 1141, 1226; Mâlik, Muvatta, 248; Ahmed, Müsned, 9925.

61 - Nursî, Kızıl İcâz (İhsan Kasım), 186; Celâli, Ta’likât, 123.

62 - Nursî, Kızıl İcâz (İhsan Kasım), 161.

Burada işaret edilen hadis, “أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم”⁶³ Hadis alimlerinin mevzu ve batıl dediği bu hadisin manasını nazar-ı itibara alan Bediuzzaman “*Nûrânî Hadis*” sıfatını kullanmaktadır. Böylece metinde geçen “ihtida” dan maksadın bu hadiste geçtiği üzere “*sahabeye iktida*” olduğunu açıklamaktadır ki, bu mana hem Kur’an’dan hem de hadislerden istinbat edilmesi mümkün olan bir manadır.

Bediuzzaman *Süllem*’de geçen

والله أرجو أن يكون خالصا   لوجهه [٤] الكريم ليس ناقصا

Beytinde geçen “لوجهه” ifadeden hareketle müellifin “*İnsanlar helâk oldu âlimler müstesna. Âlimler de helâk oldu ilmiyle amel edenler müstesna. Amel edenler de helâk oldu ihlâs sahipleri müstesna. İhlâs sahiplerine gelince, onlar da pek büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar.*” Mealindeki şu hadise işaret ettiğini beyan etmektedir: “هَلَكَ النَّاسُ إِلَّا الْعَالِمُونَ وَهَلَكَ الْعَالِمُونَ إِلَّا الْعَامِلُونَ وَهَلَكَ الْعَامِلُونَ إِلَّا الْمُخْلِصُونَ وَالْمُخْلِصُونَ عَلَى حَظِّ عَظِيمٍ”⁶⁴ Burada dikkatimizi çeken husus Bediüzzaman’ın bazen mevzu veya zayıf senedle rivayet edilmekle birlikte Kur’an ayetlerine ve sahih hadislere arz edildiğinde manen mutâbık ve muvâfık düşen hadislerle istişhad ve istidlal etmesidir.

63 - Darekutnî, *el-Mu’telef ve’l-Muhtalak*, 4/1778; İbn Hazm, *Usûlu’l-Ahkâm*, 2/61; İbn Abdilberr, *Camii Beyâni’l-İlm*, 2/925.

64 - Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ* 2: 415; Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* 3: 414. Krş. Aclûnî, 2/312.

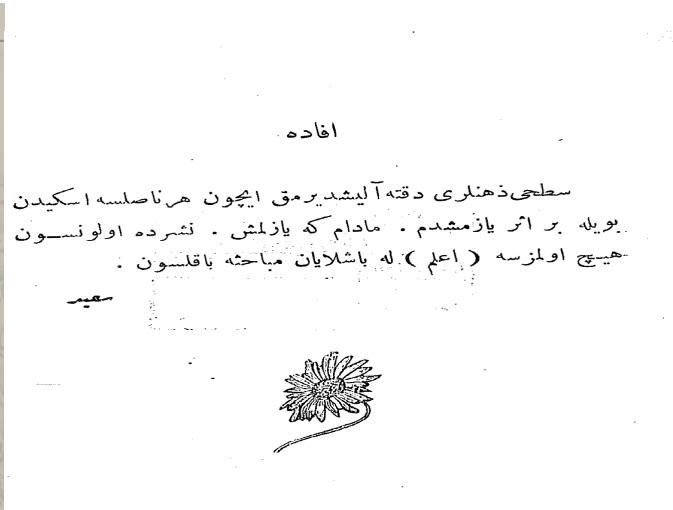
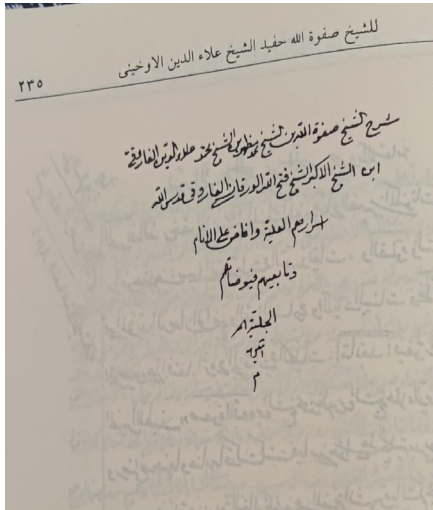
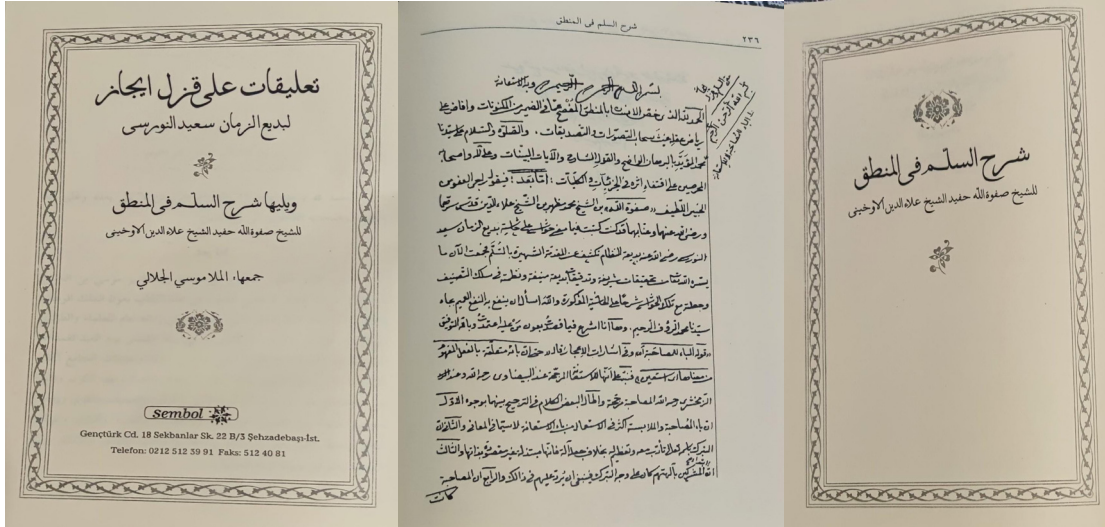
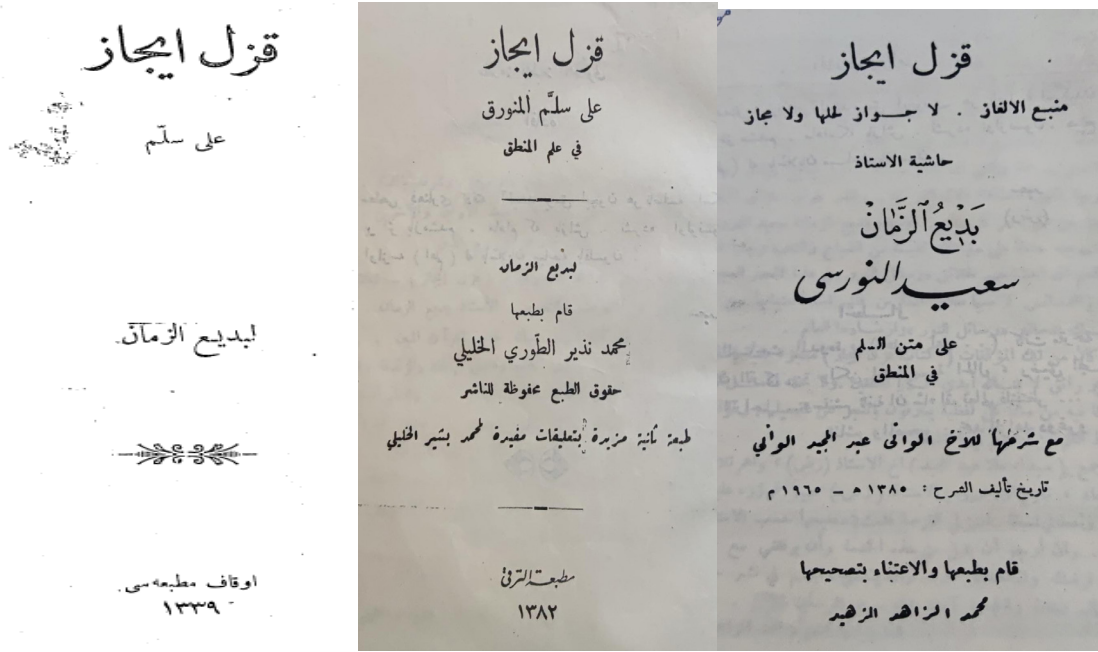
SONUÇ:

Mantık İlmi İslâm dünyasında bazı merhalelerden geçtikten sonra İmâm Gazâlî sonrasında medrese müfredatının en önemli alet ilimleri arasında konulmuştur. Bu nedenle mantık ilmini bilmeyenlerin ilmine itibar edilmez anlayışı geliştiğinden Müslüman alimler arasında büyük mantık alimleri yetişmiştir. Bu alimler Aristo mantığını *İsâgûcî* adıyla Arap diline uyarlayarak metin kitaplarına dönüştürmüş, daha sonra da nesirden nazma çevrilerek daha çabuk ezberlenmesi ve daha kolay anlaşılmasının yolu açılmıştır. İşte bu kitaplardan birisi de Ahderî'nin yazdığı *es-Süllem* adlı manzum kitabıdır. Bu kitapta müellif *İsâgûcî*'nin bütün konularını şiir şeklinde el alıp anlatmıştır. Ancak zaten anlaşılması zor olan mantık meselleri, nazma çevrilince bu sefer icâz durumu meydana geldiğinden mantık ilminin temel meselelerini yeterince bilmeyenlerin kitabı anlamalarında daha farklı anlama zorlukları meydana gelmiştir. Bediüzzaman Said Nursî zeka ve deha açısından anlama kabiliyeti yüksek talebeleri dikkate alarak “*Kızıl İcâz*” haşiyesini yazmıştır. Bu haşiyenin herkesçe anlaşılması için de Molla Abdulmecid Nursî, Molla Sadreddin Yüksel ve Molla Musa Celâlî tarafından açıklayıcı notlar eklenerek üç adet ta'lik çalışması da yapılmıştır. Bu çalışmaların hepsi bir taraftan mantık ilminin medreselerde okunmasını teşvik ederken, diğer taraftan da bir bütün olarak mantık ilminin ve bu ilimle ilgili “*İsâgûcî*”, “*Süllem*” ve “*Kızıl İcâz*” adlı kitapların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmamızda Cumhuriyet tarihinin en önemli alimlerinden biri olan Bediüzzaman Said Nursî'nin yazmış olduğu *Kızıl İcâz* ile üzerinde yazılan ta'likâtleri ele alarak yeniden tanınması konusunda bir adım attık. Daha önce çok sınırlı sayıda bilimsel çalışmaya konu olan bu eserin çalışmamızdan sonra daha çok tanınacağı ümidini taşımaktayız. Müellifin diğer eserlerine nispetle bu eserin de ilim dünyasında tanınması konusunda Asrımızda İslâmî ilimlerle ilgili metodolojik ve sistematik çalışmaların yürütülmesinde mantık ilminin ihmal edilmesi ve yapılan bilimsel çalışmalarda mantıksal tutarlılık açısından birçok sorunun var olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda mantık ilminin öğrenilmesi ve hazmedilmesi konusunda büyük bir ihtiyaç hissedildiği anlaşılmaktadır. İlmî müktesebatımızın müteahhirun uleması döneminde tefsir usûlü, hadis usûlü, fıkıh usûlü ilimlerinde mantık ilminin göz önünde bulundurulması ve temel mantık kurallarına riayet edilmesi bu ilimlerin gelişmesi ve tekamülü konusunda nasıl olumlu etkilerde bulduysa çağımız İslâm araştırmalarında mantık ilminin nazar-ı itibara alınması da bilimsel usuller, mantıksal tutarlılık, aklî ve naklî temellendirme açısından son derece etkili olacaktır. Bu nedenle yukarıda ele aldığımız eserlerden faydalanarak mantık ilmini yeniden İslâmî ilimlerin tahsili sürecinde hakkettiği değer ve öneme kavuşturma imkânımız vardır.

EK: KIZIL İCAZ ADLI ESER VE TA'LİKLERİNE AİT BAZI FARKLI BASKILAR

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, (2001), Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs, (tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed), I-II, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dimeşk.
- Ahderî, Abdurrahman b. Muhammed *es-Süllemel-Münevrak*, Haşimi Yayınları, 2015.
- Ahderî, Abdurrahman *Süllem*, Hâşimî Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ahderî, Abdurrahman, *Metnu's-Süllem fî İlmi'l-Mantık*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, 1354.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Mektebetü'l-İslamiyye, Beyru, ty.
- Beki, Niyazi, “Kızıl İcâz” *Tercüme ve Şerhi*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2020.
- Bingöl, Abdulküddus, “İsâgüci”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bolay, M. Naci, “Ahdarî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, Ebu Abdillah, *Sahîhi'l Buhârî*, Daru İbn-i Kesîr, Beyrût, 1987.
- Celâlî, Molla Musa, *Ta'likât alâ Kızıl İcâz*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2009.
- Celâlî, Molla Musa, *Ta'likâtun alâ Kızı'l-İcâz li Bediu'z-Zaman Saîd en-Nursî*, Sembol Yayınları, İstanbul, 2009.
- Darekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *el-Mu'telef ve'l-Muhtalak*, Beyrut 1406/1986.
- İbn Hazm, *Usûlu'l-Ahkâm*, 2/61; İbn Abdilberr, *Camîu Beyânî'l-İlm*, 2/925.
- Demenhûrî, Ahmed b. Abdülmün'im *İzâhu'l-Mübhem min Meânî's-Süllem* Hâşimî Yayınları, İstanbul, 2017.
- Demenhûrî, Ahmed b. Abdülmün'im, *İzâhu'l-Mübhem min Meânî es-Süllem*, Hâşimî yayınevi, İstanbul, 2017, s. 34-35.
- Demenhûrî, Ahmed b. Abdülmün'im, *İzâhu'l-Mübhem li Meânî's-Süllem*, Tahk. M. Ebû Zeyd el-Ezherî, Dâru'l-Besâir, 2008.
- Abdullah Demir, “Bediüzzaman Said Nursî'nin Mantıkla ilgili İki Eseri: Kızıl İcâz ve Talikat”, *Journal of Quranic Studies and Modern Science (JQSMS)*, 2021, Volume 2, Issue 3, p. 61-72.
- Ebherî, Esiruddin İbn Ömer, *İsâgüci*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1987.
- Elçi, Mehmet Sadık, *Son dönem Alimlerinden Molla Sadreddin Yüksel ve Fetvaları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2010.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed *Kitâbu'l-Ayn*, Tahk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- Fîzûzâbâdî, Mecduddin, Muhammed b. Ya'kub *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî.
- Gür, Rauf Pehlivan, “Önsöz” (*İsâgüci Tercümesi*), Gonca Yayınları, İstanbul, 1987.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhire, tsz.
- Küçük, Hasan, *İslâm'da ve Batı'da Mantık*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988.
- Mağnisâvî, Mahmûd Hasan, *Muğni't-Tullâb*, Tahk. Muhammed Can, Şefkat Yayınları, İstanbul, 1023.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, İstanbul, 1981.
- Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *es-Sahih*, Kâhire, 1956.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, Sünen-i Nesâî. Tahk. Muhammed Nasruriddin el-Albânî, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1988.
- Nursî, Said, *Kastamonu Lahikası*, Tenvir Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, Said, *Kızıl İcâz* (Saykalu'l-İslâm İçinde, Sözler Baskısı).
- Nursî, Said, *Kızıl İcâz*, Evkâf Matbaası, 1339.
- Salihî, İhsan Kasım, *Kızıl İcâz Takdimi*, “Saykalu'l-İslâm” İçinde, Sözler Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sâvî, Kâdî Zeynuddîn Ömer b. Sehlân, *el-Besâiru'n-Nusayriye fî İlmi'l-Mantık*, Tahk. Hasan el-Merâgî, İran.
- Şankitî, Muhammed b. Mahfûz, *ed-Dav'u'l-Maşrîk alâ Süllemi'l-Mantık*, Tahk. Abdülhamid el-Ensârî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 2007.
- Şensoy, Sedat, “Şerh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şensoy, Sedat, “Ta'likât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Taylan, Necip, *Mantık Tarihçesi, Problemleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Topaloğlu, Bekir, “Metîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüşdü, “Hâşiyeye” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yazoğlu, Ruhattin – İmamoğlu, Tuncay, *Klasik Mantık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986.
- Taylan, Necip, *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011.